

«КВІТОЧКИ СВЯТОГО ФРАНЦИСКА АССИЗЬКОГО» У СВІТЛІ СУЧАСНИХ РЕЛІГІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Статтю присвячено проблемі гуманізму у творчості святого Франциска Ассізького. Західноєвропейська традиція вважає, що саме з його поетичної творчості, а не Данте Аліг'єрі, починається епоха Відродження. А у живописі початок цієї доби починається з творчості Джотто ді Бондоне, багато фресок якого присвячені сюжетам з життя Франциска. Середньовічний святий вважав усіх живих істот своїми братами та сестрами, що створені для прославлення Господа. Найвідоміший твір святого «Гімн брату Сонцю» є апологією любові між всіма тварями на землі.

Ключові слова: гуманізм, Середньовіччя, твар, святий Франциск, християнство, духовність.

Стаття посвячена проблемі гуманізму в роботах святого Франциска Ассізького. В західноєвропейській традиції епоха Відродження в літературі починається іменом його творчості, а не Данте Аліг'єрі, а в живописі – творчості Джотто ді Бондоне, багато фресок якого присвячені сюжетам з життя святого Франциска. Великий ассізець считав всіх живих створінь своїми братами і сестрами, створеними для прославлення Господа. Саме відоме його творіння «Гімн брату Сонцю» – апологія любові між усіма тварями на землі.

Ключевые слова: гуманизм, Средневековье, тварь, святой Франциск, христианство, духовность.

St. Francis is considered to be the first humanist and the Renaissance era begins with his poetic creativity, not Dante Alighieri's. We can remember the beginning of the Renaissance in painting with Giotto di Bondone's frescoes, who devoted many episodes to St. Francis. The great saint is the patron of ecologists, and the 4 of October, the day of his death, was decided to be the World Animal Day. Francis believes all creatures to be his brothers and sisters, created by God for His praise. That is why he opposes violence and even prefers animals to people. The glory of his commitment to all creatures acquired fabulous proportions even in his lifetime. Such work as «The Canticle of The Sun» was an apology of love between all living beings.

Key words: humanism, Middle Ages, creature, St. Francis, Christianity, spirituality.

Проблемі встановлення літературних типологічних зв'язків та вивчення інтертекстуальних впливів біблійних образів і мотивів присвячено праці В. Сулими, М. Жулинського, О. Мишанича, С. Абрамовича, М. Наєнко, В. Антофійчука, З. Лановик та ін.

Важливе місце в цьому займає дослідження літературної спадщини відомих релігійних діячів, одним з найвідоміших та найшановніших з яких в західній християнській церкві є Франциск Ассізький.

Душпастирська та літературна діяльність святого Франциска Ассізького неодноразово привертала увагу як дослідників його життя і творчості, так і простих віруючих. Шанувальниками особистості святого Франциска були духовні особи, письменники та науковці (Уголіно, Леон, Якопоне, Бонавентура,

Фома Челанський, Анаклето Яковеллі, Гілберт Кийт Честертон, Ілля Стогов, Олександр Голозубов).

Саме Святого Франциска, а не Петрарку, називають першим гуманістом, а деякі дослідники вважають (Тоде), що саме з поетичної творчості святого Франциска, а не Данте Аліг'єрі, починається доба Ренесансу, коли вперше в історії літератури з'являються твори італійською мовою, адже його наповнені поезією релігійні твори написані на умбрійським діалектом. У зв'язку з цим не можна не згадати, що Ренесанс у живописі починається з фресок Джотто ді Бондоне, який присвятив діяльності святого Франциска багато сюжетів.

Невипадково святий Франциск вважається покровителем екологів, адже в день смерті великого святого, 4 жовтня, святкується Всесвітній день

захисту тварин, як було вирішено на Міжнародному екологічному конгресі у Флоренції ще у 1931 році.

Слава про його прихильність до всього живого ще за життя набула легендарного розмаху. Такий твір як «Гімн брату Сонцю» (інша назва – «Хвала творінням») став апологією любові між всіма тварями.

Фома Челанський, один із перших біографів святого Франциска Ассізького підкреслював, що, «зодягнувшись в дух милосердя та наповнившись любов'ю, Франциск відчував співчуття не тільки до людей, що терпіли будь-яку нужду, але й до німих тварей... Всі створіння, особливо ті, в яких він міг знайти алегоричну подібність до Сина Божого, він завжди приймав і відрізняв щирою любов'ю» [6].

А святий Бонавентура, провідний філософ Середньовіччя, один з духовних синів Франциска Ассізького, зазначав, що «В кожному створінні він бачив благість Божу, що вилася на нього, і всмоктував цю благість з величезною любов'ю і благоговінням, немов би струмочки, що витікають з одного джерела».

У повному любові ставленні до природи славнозвісний святий вбачав не тільки дбайливе відношення до «тварного» світу, але й спрямування на прославлення Господа: «Пам'ятаючи про численні розради, отримані від створінь Божих, незадовго до своєї смерті Франциск склав Похвали Господу в Його створіннях, щоб спонукати серця слухачів до поклоніння Богу, щоб Господь був прославлений у всіх Своїх тварях», – писали в «Ассізькому збірнику» перші духовні брати святого Франциска про твір «Гімн брату Сонцю».

У відповідності з традицією християнської літератури тварини в середньовічних творах уподібнювались образам та поняттям релігії і моралі [4, с. 5].

Як і стародавні культури, так і Середньовіччя вбачали в тваринах яскраві символи різноманітних якостей, що відображали світовідчуття людини і демонстрація символічного змісту явищ природи сприяла християнському вихованню людини.

В оцінці самої сутності тварин часто містилась амбівалентність [3]. Тварини, що за традицією Старого Заповіту сприймалися ворогами роду людського, у середньовіччі вже розцінюються як дружньо налаштовані [4, с. 6].

Необхідно зазначити, що в той час не тільки Франциск Ассізький порушував питання вартості всіх живих створінь в аспекті богопізнання. Богослов кінця XII століття Олександр Некам зазначав, що знайомство з природою речей необхідне для того, щоб піднятися розумом до Творця усіх речей, при цьому, як наголошує середньовічний вчений, метою цього є пізнання Христа [4, с. 11].

Докорінно інше ставлення до живої природи простежується у Франциска Ассізького. В нього вже немає амбівалентності. Отой гуманізм, що налаштований безпосередньо на людей, починається зі ставлення до тварин і рослин. Так, наприклад,

коли йому закидали, чому, мовляв, ходячи стежками саду, він рухається незручно, намагаючись уникати топтати травинки і квіточки, Франциск відповідав: «Як я можу ступати на них, вони ж створені прославляти красу Божу».

Добре відомим також є факт проповідування святого Франциска Ассізького птахам. Є навіть картина «Святий Франциск проповідує птахам» пензля невідомого митця (1297-1299), який в історії живопису так і залишився Майстром святого Франциска, але деякі досліджувачі приписують її Джотто ді Бондоне [1, с. 137].

Досліджувач життя святого, Уголіно також не раз зазначав уважне та щиросердне ставлення Франциска до живих створінь: то він приборкує лютого вовка-людоджера, перетворюючи його у слухняну та сумирну домашню тварину, то закликає птахів до тиші. При цьому ключові слова у його проповіді такі: «мої сестрички пташки, ви належите Господу, вашому Творцеві, і ви повинні оспівувати йому хвалу завжди і скрізь, бо Він дав вам свободу всюди літати. І хоча ви не тче і не шиєте, Він дає вам вдвічі і втричі, одягаючи вас і ваших діток. Він дав вам джерела і річки, щоб угамувати вашу спрагу, гори і долини, щоб дати вам притулок, і дерева, на яких ви будете ваші гнізда. Бо ваш Творець дуже любить вас, обдаровуючи вас з такою щедрістю. Бійтеся, сестрички мої, гріха невдячності і завжди прагніть віддавати хвалу Богові» [5].

Всі божі створіння Франциск вважає своїми братами та сестрами, що створені Богом для свого прославлення, тому він негативно ставиться до жорстокого і, навіть, недбалого поводження людей з тваринами. Вовка він називає братом-вовком, пташок – сестричками.

Відомі також відносини з тваринами і Святого Павла Пустельника, першого християнського монаха, який вшановується і в православній традиції. Проживши у відлюдництві 91 рік, він був вигодуваний птахою – круком, що приносив йому фініки та хліб, а після смерті, за легендою, могилу святого викопали два леви. В пам'ять про це ці тварини розташовані на гербі ордену паулінів.

Взагалі є багато прикладів такої дружби, про що згадується ще в таких літературних джерелах як середньовічні християнські бестіарії. Зразки відносин святих і не тільки святих з живою природою свідчать про зв'язок тварин і людей, який зазначений ще у Святому Письмі. Так, віща ослиця рятує Валаама (Числ 22.22–35), круки годують пророка Іллю (3 Цар 17.6), велетенська риба рятує Іону і повертає його на правильний шлях (Іон 2).

Тварини так близькі людям, що включені навіть у союз між Богом і Ноем (Буття 9.9) та беруться до уваги у законодавстві Мойсея: «Шість днів робитимеш твої діла. Сьомого ж дня спочинеш, щоб спочив твій віл і твій осел» (Вих 23.12; Втор 5.14) [2, с. 358].

Зв'язок між твариною і людиною нагадує нам про те, що Бог виливає благодіяння на всі живі

істоти. Спільне походження з праху, спільна подальша невідворотна доля, що їх очікує, смерть, робить людину і тварину схожими, і обидві категорії тварей, що об'єднані під спільною назвою «живих», виявляються пов'язаними братніми узами [2, с. 357].

Саме це надзвичайно проникливо відчував і розумів Франциск, що і спричинило таке гуманне ставлення до всього живого. Але, на жаль, його гуманістичні концепції в Новий Час вплинули більше на діяльність світських інституцій, ніж церковних. Це відбилося і на правовому рівні (наприкінці XIX – початку XX століть у країнах Європи та Америки по відношенню до живої природи законодавство змінюється в кращий бік), відбилося це і на рівні благочинному, що призвело до появи таких організацій як Green Peace.

А в менталітеті сучасної церкви можна констатувати інші тенденції. Як не прикро це визнавати, але отой гуманістичний пафос проповідей тих святих, що змінювали духовну картину світу, послабшав, і зосередився лише і тільки на людині. В самій церкві і від священників не почуєш закликів до піклування про інші живі істоти, максимум – до терпимого ставлення до них.

І, хоча при вивченні катехізму, ще у V заповіді – «Не вбивай» зазначається обов'язок людини піклування про здоров'я і життя тварин, ця тема всіяко уникається, що ми помічаємо і на рівні побутової свідомості.

І це коли 4 жовтня, в день захисту живої природи в головному храмі Нью-Йорка відбувається

посвята усіх живих істот, і люди прямують туди в цей день зі своїми улюбленими тваринками на руках зі всіх кінців не тільки Америки, а й всього світу.

На відміну від сходу, в нашій свідомості дещо zdeформоване уявлення про живу природу як про цілісний нероз'єднаний організм планети, тільки на вершині якої стоїть людина. Може саме тому ми спостерігаємо таку болісну картину занепаду оточуючої нас природи, маніфестантом чого може стати екологічна катастрофа, як попереджають науковці, а в аспекті духовності – деградація людських відносин.

Найвидатніші особистості нашого часу звертають нашу увагу до цієї проблеми. Так, Мірча Еліаде вважав, що в прагненні постійного каяття людства у своїх гріхах ми відчуваємо ностальгію по втраченому тваринному раю [7, с. 140].

А мати Тереза, добре відомий духовний лідер сучасності, закликаючи до уважного та пильного ставлення до себе подібних, наголошувала на дбайливому ставленні і до живої природи, наполягаючи на пізнанні Бога і через оточуючий світ, чим продовжувала духовні традиції святого Франциска Ассізького: «Подивись на природу. Дерева, квіти, польові трави ростуть у тиші; зірки, луна, сонце рухаються у тиші. Головне – не в тому, що ми можемо сказати, а в тому, що Бог говорить нам та іншим людям через нас... Мовчання серця необхідно для того, щоб чути Бога всюди – у людині, що кличе тебе, у птахів, що співають, у рослинах та у тваринах».

ЛІТЕРАТУРА

1. Искусство Средних веков и Возрождения. Энциклопедия / Автор-сост. О. Б. Краснова. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2001. – 302 с.
2. Словарь библейского богословия / [Леон-Дюфур К., Люпласи Ж., Жорж А., Грело П. ; под ред. К. Леон-Дюфура ; пер. с франц.]. – К. : Кайрос, 2003. – 1287 с.
3. Словарь inferнальной мифологии Средневековья и Возрождения / авт.-сост. А. Махов. – М. : Интрада, 1998. – 320 с.
4. Средневековый bestiарий / под ред. К. Муратовой ; [пер. с англ. и франц.]. – М. : Искусство, 1984. – 242 с.
5. Уголино. Цветочки святого Франциска / Уголино // Цветочки святого Франциска Ассизского. – СПб. : Амфора, 2006. – С. 149–324.
6. Челанский Ф. Первое житие святого Франциска / Фома Челанский // Цветочки святого Франциска Ассизского. – СПб. : Амфора, 2006. – С. 7–148.
7. Элиаде М. Миф о вечном возвращении. Архетипы и повторяемость / Мирча Элиаде. – СПб. : Алетей, 1998. – 250 с.